

FILLÉRTÁR

mindennemű közhasznú ismeretek terjesztésére.

25.]

Kijön minden szombaton.

[Augustus 16-kán 1834.]

D é v é n y. (Theben)

Pozsonynak méltán magasztalt környékére kirándulni, kiváltképen az 1 1/2 órányira fekvő Dévény mezővároskába 's váromladékához, nem csak gyönyörűség, hanem tanulságos is. A' Duna' partján felfelé a' Vödriez patak' beömléseig a' nagyon járt sétaút vezet, melly részint a' patakalmok' árnyékos kertjeibe, részint a' szőlőhegyekbe visz; azontúl balra csavarodva kezdődik az igazi út Dévény felé, szünetlenül változó kellemes kilátással örvendeztetvén a' menőt, 's a' regényes vidék felséges éldeletet nyújtván a' természet' barátjának, míg végre a' 208 házból álló nyájas mezővároska fogadja az érkezőt a' Duna' partján, esendes, békes életet élő vidám lakosival, kiknek nyelvök és szokásuk ausztriai származásukat bizonyítja. Van e' városkában egy harminczad is a' Bécsből jövő hajók' számára, melly által a' város' lakosi, kik különben kert- és szőlőmivelésből élnek, több keresetmódhoz jutnak.

A' város' felső részén, hazánk' szélső pontján, hol a' Morvaországból lassú sárgás habjait behömpölygető Morva a' Dunába szakad, melly az iszapmoeskos folyamot nehezen fogadja magába, részint egy felágaskodó sziklán, részint az azzal összefüggésben lévő 's a' város felé szelidebben lenyuló hegyen emelkedik fel tiszteletet kívánólag Dévény vára, merész emlékeül régen letűnt századok' hatalmas erejének; látmánya, kivált alulról tekintve, valóban regényes.

Maga a' vár, mint legtöbb régi várak, két részből áll, a' felsőbbül vagy régibbül, 's az alsóbul vagy ujjabból; terjedése igen nagy, 's mind természettől mind mesterségtől jól megerősített. Noha felső része, a' tulajdonképen való vár, régen omladékká aljasodott, az alsónak egy része még 30 év előtt lakatott, 's pusztult álla-

potjában is szemlélhető volt még egy erkélyes tornya, két kapuja, egy pár szobája, igen mély kútja, földalatti utja 's a' t. úgy hogy a' hazai régiségek' tisztelője a' szorgalomnak 's az előkor' enyészett nagyságának ezen maradványin legeltethetné szemeit, 's meláncoliai ábrándozatában az egész óriási műnek alakját elképzelheté, mint fenyegeté egykor erős lakosokkal megrakva 's vihatlansága' üntudásában a' környező vakondokturásoknak tekintette épületeket. Csak 1809. mutaták meg a' dolyfős francziák ezen tiszteletes maradványok' szükségtelen felvételésével, hogy a' vandalismus korunkban sem enyészett még el egészen. Azóta egy, hozzájárulhatatlan sziklabogon sasfészekként függő őrhelyen kívül, szomorú omladvány az egész, melly a' szerfelett gyönyörű kilátáson kívül, még csak azon nevezetességgel bír, hogy a' felső vártöredékjeinek köve az egész vidéken sehol sem találtató gránitnemből áll, mellyet hajdan messziről kellett hajokon ide hordani.

Az omladvány' legfelsőbb csuccsáról, hová csak nehezen juthatni, a' legfelségesebb kilátás mutatkozik minden oldalról. A' zöldelő partok közt lefelé folyó Morva, a' szép 's erős neudorfi hiddal, a' hosszú, fákkal ültetett csinált ut, a' termékeny vidék buja mezeivel, rétjeivel 's rónáival, mellyek közt számos faluk és kastélyok festőleg tűnnek ki, 's azok közt az ugynevezett híres Hof, hol a' győzhetetlen Eugen hervadhatatlan babérjain nyugodva, tudomány, művészet és mezei gazdaság közt töltögeté idejét, hol a' népek' anyja M. Therézia gyakran és örömet mulatott, és mostani felséges Uralkodónk is nem ritkán megfordul újulás végett; 's ki nem tekint dobogó kebellet feljebb, hol a' kéklő távolból az első Habsburgi' harcmezeje látszik, mellyen a' dagályos Ottokár a' Nemesis' martalékjává lön, azon mező, hol a' magyar vitézek, épen itt szállván át a' folyamon, a' nagy szövetségese-

nek dieső segédet nyújtottak, és hős nemzetiségök' koszorujába a' legszebb borostyánt fonák. Azután a' méltóságos Duna, melly Ausztriából jövőn, itt kezdi először magyar hazánk' áldott mezejit mosni, szigeteivel és fővenytorlatival; Haimburg' felséges ligetei festőileg rejtven el a' városkát, a' regényes váromladék, hol kegyetlen Péterünk elbujt, és Margaretha Ottokár' megkéréseig az özvegyi gyásznak éle; a' habokból koloszként kiemelkedő Vöröskő' omladéki; mindezek megett ismét Carnuntum' classikai földé, hol a' nagy Marc-Aurél philosophiai munkáit írta, és Severus a' világ' császárvá kikiáltatott; más oldalt, meddig a' szem ér, elnyuló hegyláncz, mellynek kékellő kődéből *Paillenstein'* romjai szürkülnek, végre a' tiszteletet gerjesztő óriási Kobel, (tulajdonképen Kogel) fekete erdő koszorúván fejét, mintegy bezárja az egészet. — Valóban oly kilátás, mellynek kevés párja, 's oly sok különböző tárgy, történeti emlékezettel hatalmasan felbressztvén a' fantáziát, annak határtalan tért nyit, 's a' léleknek felséges éledeletet kínál.

Ezen érdekes omladékok' története sok szép emlékezetet foglal magában hazánk' legrégebb historiájából egészen a' XVII század' végeig. Keletkezésének nyomai a' legnagyobb régiségbe vezetnek fel, hol a' történet mesés hagyományokkal szokott egybeolvadni. Némelyek azt vélik, hogy a' tulsó parton állott Carnuntummal egyidejű, 's római őrhely volt. De mivel bizonyos, hogy a' rómaiak soha sem telepedtek meg a' Duna' balpartján e' vidékben, épen az ellenkező látszik, hogy tudnillik ezen várat az akkor itt lakott népek, talán a' Qvádok, építették, bástyául a' rómaiak ellen. Nem sokkal nagyobb bizonyosságot nyújt a' tót *Devojna, Dowina, Devinna* szóból — mellyel a' pogány tótok egy szüzet, vagy Venushoz hasonló istennét neveztek — származottnak látszó neve, arra nézve, hogy a' maraháni tótok, kik a' VI-dik században bírták a' vidéket, építették légyen a' várat, 's egy király' leányáról vagy az istennéről úgy nevezték. Régi hagyomány szerint *Ratislaw, Rostislaw* vagy *Wratislaw* tót király építette a' nevérol nevezett *Wratislaburgumot* (Pozsony) ki 842 — 869-ig uralkodott, 's utána öccse 's annak fija *Swatopluk*, a' nagy morvai birodalom' alapítója, egy darabig

lakott Dévényben. Midőn a' magyarok 893 ezen vidéket elboríták, 's nem sokára azután már már feloszlatak a' hatalmas morvai-tót birodalmat, egy vala Dévény azon határszéeli várak közül, mellyeket *Swatopluk'* követője *Swatoboy* 903. a' Morva 's Vág közötti földel átadott a' győzedelmes magyaroknak. Ez idő óta Pozsonnyal együtt fejedelmek' tulajdona volt Dévény. Mint ilyet 1272 elfoglalá *Ottokár*. Utóbb a' Sz.-györgyi grófoknak hirtokába jutott adományképen, melly háznak kihalta után a' mindenfelé hatalmas *Zápolyáé* lön. I *Ferdinand Báthory* Istvánnak adta volt hűséges szolgálataiért, kitől *Zápolya* mindenét elfoglalta, 's itt éle a' hatalmas ember 1535-ig, míg nagy befolyásu életét végzé. Gyermekei nem maradván, rokonjai öröklék utána a' várat, kiktől *Bay* Mihály, *Bátory* Miklósnak, az országbirájának itteni várnagya, zálogképen megszerzé; halála után egyetlen leányával *Keglevics* Jánosra szállott, ugyan akkor tájban halván ki a' *Bátoryak* is. *Rudolph* ugyan 1608 *Draskovics* Jánosnak, a' derék bánnak, adományozá a' tartozék jószágokkal együtt, de *Keglevics* a' statutionak elmentmondván 's birtokba nem eresztvén, sőt fja is donatiot nyervén rá 1642, *Draskovics* birtokába nem juthatott. 1650 III *Ferdinand* gróf *Pálfy* Pálnak, a' nádornak, ajándékozta a' rajta feküdt terhek' leszüetése mellett, 's ennek örökösei *Keglevics*et is kielégítvén, azóta mindig e' nemzetség' birtokában maradt. Ugyancsak a' nádor *Pálfy'* rendelkezése szerint az 1726 publicáltatott majoratushoz tartozik most az uradalom, 's az alapító' lineája 1706 kihalván, a' másik lineára, a' nádor' legidősbik öccsejére *Istvánéra*, ment által, és most az 1807 hercezségre emelt majoreskói familia-ág birja.

O r o s z l á n.

A' föld' kerektségén élő állatok közt az oroszlan talán a' legritkábbaknak egyike. Az európaiak csak állatseregletben látják, de annál többet beszélnek róla mindenütt. Régi időtől fogva magasságnak, bátorságnak, nemes- és nagylelkűségnek, léleknagyságnak jelképe volt az oroszlan; de tulajdonkénti természete eze-

rint mindig csak vad, kegyetlen, vérszomju állat maradt biz' az.

Csak az embernek jutott értelem, ez a' ki-magyarázhatatlan isteni ajándék, ez az örökké jobbá lételere intő szózat, mely egyszer'smind erőt kölcsönöz a' szenvedély' elnyomására. Ha az ember társaságos életben nem pallérozódik, 's erkölceit nem nemesíté, ragadozás és agyonütés lettek volna talán egyetlen módja kívánatának és szükségeinek kielégítésére. De az oroszán, azon isteni szikrától, mely minket a' világ' uraivá tett, nem lelkesítettén, mindig úgy maradt, mint megteremtett, 's őt is, valamint minden állatot, csak ösztöne igazgatja.

Buffon azt mondja róla: alakja méltóságos, tekintete éles, járása kevély, hangja rettenetes; oly felségesen képzett és idomított, hogy teste az ügyességgel összekötött erőnek mintája, minthogy tartós és erős, sem nem igen húsos, sem nem igen kövér, és általában semmi felesleges nem látszik rajta, hanem csupán inakból 's izmokból áll. Ezt a' nagy inerőt bámulatos ugrásaiban vehetni észre, mellyeket nagy könnyűséggel tesz, mint szinte farkának hatalmas csóválásában, melly oly erős, hogy egy embert könnyen földhöz vág, 's azon könnyűségben, mellyel arcbőrét és homlokát ide 's tova mozgathatja, mi oly iszonyu tekintetűvé teszi. Különösen nyilatkozik inereje, ha dühösségbe jön; serényét akkor felborzolja 's egyik oldalról másikkra rázza.

De mindezen jelességeknél épen nem találtatik nála nyoma azon sokszor magasztalt nemeslelkűségnek, léleknagyságnak és felségnek, mellyet a' mese költött rá, 's meg nem foghatni, mint találhatta a' fantazia ezen tulajdonságokat csaknem gunyoló tekintetében, rendesen nyugodt tartásában és járásának gondtalan lassúságában. Az oroszán, ha megéhezik, csak olyan kegyetlen mint a' tigris; kiugrik rejtekéből, átfutja az erdőket és pusztaságokat zsákmány után, 's mihelyt egyet megpillant, melly őt észre nem vette, lebukik mint a' tigris, és ha a' lesett zsákmány egy ugrásnyira közelít hozzá, egy szökéssel rajta van 's nagy erővel tépi széljel. Ha jóllakott, szilajsága is lecsillapodik, 's nyugodtan fér barlangjába. Mint minden állat ez is elveszti tehát vadságát, mihelyt éhségét kielégíté, de anuak nevedésé-

vel vadsága is nő, úgy hogy ilyenkor kegyetlen; de ha jóllakik nagylelkű. Ez az egész nagylelkűség, melly számtalanszor magasztaltatott, csak abban áll, hogy valamely gyenge állatot, mellyet egyszerre elnyelhetett volna, egykor eleresztett. Maga *Buffon* is, ki az állatokat oly erkölcsi tulajdonságokkal, mellyeket az ember irigyelhetne, adakozólag felruházá, kénytelen vala megvallani, hogy még is veszedelmes lenne az oroszánt sokáig éheztetni. Minden természetvizsgálók megegyeznek mindazáltal abban, hogy az oroszánnak igazi felsősége, mellyet azonban nem kizárólag bír, abban áll, hogy a' maga nemében egyetlen egy, mert színének árnyékolatja különbözik ugyan, de természetére nézve minden tartományban egyforma.

Szép a' sivatag pusztaság; a' korlátlan szelidíftlen szabadság' menedéke, az erőnek hazája, hol semmi más törvény nincsen, csak mellyet a' nagyobb torok' és körmök' ereje szab. A' vadonok' állatai nem adják járom alá nyakukat, sem fék és gyepelő által nem hagyják magokat igazgatni. A' nyájak nem fejetik magokat, sem gyapjukat nem nyiratják a' juhással. Vértkivánva rohan a' tigris a' zergék' békesnyájába 's eltépi a' kiválasztott zsákmányt; az oroszán' óriási talpa alatt elvérzik az üldözött bivaly és ezebra. Déli Afrika' síkjain mutatja magát legteljesebb erejében 's méltóságosabb szépségében az oroszán. Kerülvén a' napnak vakító világát, rendesen erdőben lakik, és sűrű bokrokban vagy barlangjában kinyújtózva alszik nappal, éjszaka pedig barangol; mert mihelyt a' napnak utolsó sugárai elenyésznek a' láthatáron, felemelkedik, kinyújtózik, felnyitja nagy kerek szemét, megrázza borzas serényét 's préda után ordít. Minden élő teremtmény reszket; a' hottentotta fűben és homokban keresi a' nyomot, mellyről megtudja, elment-e előtte rettenetes ellensége, 's merre? fülét földhöz tartva hallgatódzik, oroszánordítás hata-e valóban hozzá, vagy távoli földindulás' moraja? Nem mentik a' bivalyt hatalmas szarvai előtte, sem iszonyu vastag bőre, mert előszökvn az oroszán, torkába vágja körmét a' tehetetlennek, földhöz csapja, 's hiában küzd a' kétségbeesett áldozat, mert véreben hörög el; 's e' nagy ragadományt hátára vetvén az oroszán,

elviszi. Talpának egyetlenegy ütésével szétzúzza a' ló' fejét. A' giráfot meg nem védi gyorsasága, nagysága 's ereje, mert bele harap az oroszlán 's órákig hurozoltatván magát a' pusztákon, végre összeroggyasztja a' kolossalis állatot.

Nines ugyan az oroszlánnak oly éles szaglása mint más ragadozó állatnak, hogy még messziről megérezné martalékját; de ezen hiányt éles szeme pótolja ki. Nem mász fára mint a' tigris, hanem egy szökéssel kapja meg ragadományát. Sokat eszik egyszerre, de aztán több napig is ellehet táplálát nélkül: szomját nem elégíti ki ily nagyon, de aztán annál gyakrabban is iszik. Rothadt, bűdös húst meg nem illet, az ő vadjának elevennek és frisnek kell lennie, azért rendszeren fogja azt, és ritkán lát ismét, kénytelenségből, az egyszer levágott állatnak egészen meg nem ett husához. Ordítása olyan nagy, hogy a' pusztá echojában viszszaahangozván, mennydörgéshez hasonlít. Ha az útas vagy benlakos lefekszik estve valamely csendes majorban, gyakran hozzá hat ez a' hang, 's azt hiszi, az ég mennydörög. Nagytítás nincs a' dologban, mivel az oroszlán földre fekszik, fejét kinyújtott két első lábára teszi, 's ordítása mintegy hömpölyög a' földön. Ha taláp szirtek állanak előtte, még ámitóbb echoja. Ez a' rendes ordítása; mert dühében másképen ordít: rövid, ismételt sikoltást, mély hangu rüfögést, kissé magasabb 's élesebb hangokkal egyelítve adván ki. Ezen ordításnál még rémületesb dühének nyilatkoztatása; mert akkor farkával vagdal maga körül 's a' földre, serényét rázza, homlokát ránczba szedi, szemöldjeit hátravonja, fenyegető fogait mutatja 's nyelvét kinyújtja, mellyel fogak és körmök nélkül is könnyen lehuzza az állat' húsát csontjairól. Egyébiránt feje, állsontjai és szügye sokkal erősebb mint hátulsó része. Éjszaka úgy lát mint a' macska, de az nem igaz, hogy nyilt szemmel alszik.

Egészen más Afrika' pusztáin az oroszlán, mint az állatgyűjteményekben; csak amazokról foghatni meg; miért tarták a' régiek állatok' királyának. A' mérhetetlen puszták' hősege, úgy látszik, dühét kölesönöz neki, melyet ritkán kielégíthető éhe még nagyobbít; 's az állat semmi veszélyt nem ismer. Az em-

bert csakugy megtámadja mint más állatot, sőt egész karavánok sem menekedhetnek meg tőle, hacsak egy tevét vagy öszvért fel nem áldoznak neki. Gyakran párostul mennek vadászatra, 's együtt támadják meg a' vadat. A' jöremény' fokánál kevés lakos és birtokos van, kinek már valami kalandja nem történt volna oroszlánnal. A' legnagyobb ökröt és lovat hátára veti, 's órányi távolságokra viszi. Szóval a' mily kevéssé hasonlíthatni egy szántóvető paraszt' ökrét egy tüzes andaluzihoz a' mádridi bikaviadalban, vagy a' gyáva postalovát a' tatár sivatagok' szilaj ménjéhez, oly kevéssé hasonlíthatni a' vaskalitkabeli oroszlánt is az áfrikaihoz. A' vadkan elfelejti előtte rémületes fogait, a' bika rettenetes szarvait, 's a' bátor és gyors ló mintegy földbe növe áll előtte.

Ezen iszonyu állat 5 — 6 láb hosszú, 3 — 4 láb magas. Hosszu farka egy csomó szőrben végződik, 's a' himnek egész első része vastag serénnyel borítva, oly színüvel mint teste. Fejét mindig magasán tartja, a' mi kevély tekintet ad neki; de ezen magas tartás a' vastag serény miatt van, mert a' nőtény, mellynek csupaszy nyaka van, szint úgy tartja fejét mint a' tigris, hátával egyirányosan, így a' fiatal him is, mellynek még serénye ki nem nőtt.

Még kevéssel ezelőtt nem tudott, mikép neveli fel fiait az oroszlán. A' fiatal him vagy nőtény egyforma; a' vereses sárga, egy kissé szürkébe játszó színe bőrének barna keresztcsíkokkal ellátva; hátgerinczén végig feketés csik húzódik. A' szoptatós oroszlán igen nagy figyelmet és gondot mutat kicsinyeihez, szüntelen nyalogatja azokat és soha sem hagyja el; ezen anyai hűség annyival könnyebb vala a' nemeslelkü oroszlánnak, mivel az, mellyről beszélünk, vaskalitkába volt zárva. Képünk egy oroszláncsaládot terjeszt elő.

Ellenkezés valakivel ok nélkül.

Gyakran van úgy az ember, hogy még mielőtt közelebről ismerne valakit, sokszor első látásra, minden ok nélkül ellenkező indulattal viseltetik iránta. Minthogy az ilyen alaptalan

ellenkezés gyűlölségbe is fajulhat, igen árthatunk magunknak vele, és nagy igazságtalanságokat követhetünk el azzal, ki kedvünk ellen van. Nem igyekezhetünk tehát eléggé ezen embertelen szokásnak belőlünk kiirtásán.

Egy francia akademistának kiállhatatlan vala egyik collegája; ábrázatja 's egész viselete kedve ellen volt neki, úgy hogy igen sokba került ezen ellenkezés' nyilatkoztatását elnyomnia magában, hogy tisztvársa, ki őt egyébiránt soha meg nem bántá, észre ne vegye, 's meg ne sértsék általa: sőt ezen eltitkolás annál szükségesebb vala, mivel minden ellenkezése mellett szerette volna ezen utóbbik amannak hajlandóságát megnyerni.

Egyszer hirtelen eszébe ötlék az ellenkezést táplálónak, hogy tisztvársának valami kis szolgálót tegyen, melyt az kényszeríté neki köszönetet tenni. Ezen köszönetet oly tetsző módon tevő az, hogy azontúl elenyészett az ellenkezés, utóbb pedig a' legjobb barátokká lettek.

C h e m i a.

Mielőtt megmagyarázhatnók, mi legyen a' chemia? kénytetünk egy, fájdalom, közönségesse lett hamis megfogást kiigazítani, tudnillik az elementumot.

A' hajdani görögök próbálák a' világ' alapanyagait kifürkészni, 's minthogy még akkor próbatételeken 's nagyítástudományon alapuló természettudomány nem vala, a' jelenetek' tartományából vett fantaziával felékesített 's átkoskodásokkal kiegészített következtetések' tömkelegébe tévedtek. E' szerint természetes volt oly feltételek' származása, hogy elementum van; mert minden dolgoknak könnyen kimagyarázhatósága pártolá e' képzeletet; 's így halljuk a' professor' katedrájáról, a' falusi mester' szájából a' régóta elismert tévedést, hogy négy elementum van, teljes komolysággal és philosophus képpel, mint nagy igazságot, előadatni. Mi tehát azt mondjuk, hogy elementum alatt egészen más valamit értünk, mint levegőt, tüzet, vizet és földet; noha megfogásunk az elemről annyiban egyezik a' régivel, hogy alatta

oly testet értünk, melyet többé másnemű testté elosztani nem lehet. A' régi görögök azt vélték, a' négy elementum' különbnemű egyveledése a' testi világ' különbnemű jeleneteit okozza; mi pedig azt hisszük 's meg is mutathatjuk próbatételek által, hogy levegő, viz, föld maga is ujlag más állományrészekre oszthatatik. A' bennünket környező tiszta levegő ugyan is, noha láthatatlan és színtelen, két részre oszthatatik, az idegennemű egyveledet, mint vizgőzt, szénsavanyt ide nem számlálván; a' vizet ismét két részre; a' földet (ha alatta mind azt értjük, mi a' többi három elementumot kizárja) ötvennél is töbre. Mind ezen egyszerű, eloszthatatlan részek sajátos tulajdonságokkal bírnak és különböző nehézségűek; a' legkönnyebb elementum tízenegyszer könnyebb levegőnkél; a' legnehezebb, (az ujonnan feltalált tömött iridium ércz) huszonháromszor nehezebb a' viznél. Vagynak mindazáltal elementumok vagy materiák, mellyeknek nehézségük még eddig ki nem tudatott; ezek neveztetnek megmérhetetlen anyagoknak, (imponderabilia). Azon sem egyeztek meg mind eddig a' chemikusok, az anyagokhoz lehető azokat számlálni. Ilyenek a' hévanyag, villámos materia, galvanica materia; néhányan ide számlálják még a' mágneses materiát, vagy mágneses folyadékot is. Az alakok, mellyekben az elemek mutatkoznak, levegő formáság, folyóság és merevenység. A' chemia' feladása tehát: *összetett testeket alapállomány részeikre felosztani*, 's megfordítva, *alapállomány részekből összetevéseket képezni*. De ezen utóbbi feladást sokkal szorosabb értelemben lehet megfejtteni. Példának okáért a' czukrot eloszthatni állományrészeire; pontosan ki lehet mutatni a' nehezektömeget, mellybe a' czukor' elementumi egymással egyesültek, de ezen alaprészekből ismét czukrot csinálni még eddig nem sikerült. Azonban sok más testnél véghez vihető ez. Így a' viz is szétosztott két levegőforma elementumára, savany és vizanyagra; és viszont viz állítatott elő ezen két anyagból. Valamelly testet alapállományrészeire felosztani, neveztetik *analýzálni*, maga a' foglalatosság *analýzisnek*. Minthogy a' testek' felosztásával a' természetország' oly végtelen nagy tartományában mindig új elementumokra akad az em-

ber, mellyek más tárgyakban ismét feltaláltanak, akármily hasonlatlanságuk legyen is egymás közt a' szem, érzés, izlés és szaglás érzékek' észrevehetőségére nézve, azt kell következtetni, hogy a' chemia bizonyosan jó úton van; legalább ezen minden alap nélkül kétséggeskednék akárki. A' testeknek azon képességében, hogy egymással egyesülhetnek, van az oly különbnemű testek' származhatásának oka. Ha az elementumok csak egymás mellett hevernének, csak zavarékot képeznének; így pedig áthatván egymást, annyiban új testet állítanak elő, a' mennyiben ezek nagyító üvegen tekintetvén, részint egyáltalában egyenlő felületet mutatnak, részint az összekötve-létel' állapotjában oly okozatokat származtatnak, mellyek hasonló körülmények közt egyes elementum által soha sem fognának nyilvánosítani.

Valamelly elementumnak azon tulajdonsága, melly szerint egy másikkal chemiai összeköttetésbe jöhet, neveztetik *attractio*-nak, *vonzódás*-nak, vagy *affinitas*-nak, *rokonság*-nak; sok elementum közt ez épen fel nem találhatik. Lehet valamelly testnek két más különböző anyaghoz vonzódása, még is sokkal nagyobb erővel húzhatja egyiket magához, és nagyobb mértékben tehet vele chemiai közösülést. Egyszerű példával világosítjuk ezt meg: a' kénkösavany chemiai összeköttetésbe jön a' talkfölddel (*magnesia sulphat.*). Ha most valamelly más testnek nagyobb vonzó ereje van egyikre vagy másikra nézve a' kettő közül, elválasztja azt a' másiktól, és magával egyesíti össze. Lenne ez például lugsó. E' szerint a' lugsó nagyobb vonzó erőt gyakorol a' kénkösavanyra, mint ez a' talkföldre, 's egy más összetett testet képez (*ammoniak sulphat.*). Ez a' tulajdonsága a' kénkösavanynak, hogy két test közül mintegy kiválasztja az egyiket maga szövetségébe, neveztetik *választó rokonságnak*. Némelly chemikusok, mint Berthollet, tagadják mindazáltal az ilyen választó rokonságnak közönséges létét. A' felvett példában csak három test és két rokonság forgott, de vannak esetek, hol négy különböző rokonság is munkálatba jön. Így képi a' szénsavany lugsóval a' lugsókarbonatot, sósavany mézsfölddel a' mézsmuriatot.

Szénsavany = lugsó (lugsó karbonat)

Sósavany = mézsföld (mészsmuriat).

De ha mostan mézsmuriat és lugsókarbonat összeköttetésbe hozatik egymással, a' szénsavany és mézsföld, úgy a' lugsó és sósavany egymást magokhoz vonják. Ezen esetben az egymást keresztüljáró rokonság *kettős választó rokonságnak* neveztetik. Noha ennek felvétele ellen is alaposan kikelték némelleyek, mutatja az ellőttünk lévő példa, mily módon köttetődnek össze egymással testek voltaképen. A' chemikusnak tehát fő foglatosságá ebből áll: *ha egy elementumot, A testet, melly egy másikkal B, az összeköttetés' állapotjában van, szabadon és külön kell előmutatni, az azzal egybekötöttre egy elementumot C, kell munkáltatni, melly nagyobb vonzó erőt gyakorol B-re, mint az A szokott.*

Némelly esetben mindazáltal az elválasztás vagy analisis nem eszközölhető csupán közvetlen megilletéssel, azért hozzávalók kívántatnak, p. o. tűz, vagy galvanismus. Minden chemiai összeköttetésnél legnevezetesebb a' meghatározott súly-idom, melly alatt a' testek egyesülnek. Ezen súly-idom neveztetik *parány*-nak (atome). Így a' vizanyagsúly' vagy nehezékrészei 's a' savanyanyagéi, mellyek egyesülvén vizet származtatnak, úgy állnak egymáshoz mint 1: 8, azaz, egy lat vizanyaghoz, 8 lat savanyanyag kívántatik; ha kevesebb savanyanyag lenne, semmi egyesülés nem fogna történni; ha pedig 8 lat helyett 9 vétetnék, egy lat ki fogna maradni az egyesülésből. Ez aztán úgy szokott mondatni 1 parány vizanyag és 1 parány savanyanyag vizet szül. Hogy tehát egy paránynak megfogását egész jelentésében megmagyarázzuk, feltesszük, hogy p. o. savanyanyag 2 más elementummal chemiai összeköttetésbe jön, például kénkö és savanyanyag egyesülnek 32 súlyrészletben és $8 = 40$.

Vas és savanyanyag 21 idomban 8-hoz, $3 = 36$. Az első összeköttetés által előállandó materia kénkösavanynak neveztetik; a' második vasprotoxidumnak; ha most ismét vasprotoxidumot és kénkösavanyt akarna az ember egyesületbe hozni, csak 40 és 36 súlyrészletben történhetnék az, azaz, vegyen az ember 40 lat kénkösavanyt és 36 lat vasprotoxidumot, ezen súlyidom chemiai egyesülést teend lehetségessé; de ha 36 helyett talán 34 lat vétetnék, nem sülné el az egyesülés.

Nem kerülhetjük el, hogy meg ne említsünk még egy igen nevezetes jelenetet azon viszonynál, mellyben a' testek egyesülnek. Az tudnillik azon eset, hogy két elementum különböző nehezékvizonyban különböző testet állít elő; a' savanyanyag régy különböző egyesületet képez a' kénkövel; de mind ezeknél a' parány' multiplái (azaz sokszorozás által előállott többszerű nagyságai) a' nehezékrészek.

- 1) *Alkénköves savany*, 16 rész kénkö és 8 rész savanyanyag.
- 2) *Kénköves savany* 16 rész kénkö és 16 rész savanyanyag.
- 3) *Kénkősavany*, 16 rész kénkö és 24 rész savanyanyag.
- 4) *Alkénkősavany*, 32 rész kénkö és 40 rész savanyanyag.

A' nyaktiló. (*Guillotine*)

Az idő' mérhetetlen folyamában mindennek van története, ugy a' jónak mint a' rossznak, borzasztónak mint örvendeztetőnek. Iszonyatos és történetileg igaz a' körülmény, hogy Franciaországban a' revolutio előtt a' legkegyetlenebb halálos büntetések hajtattak végre némelly rendkívüli vétkeken: így p. o. ki nyilván gunyolódék vagy szitkozódék a' királyra és papságra, oszlophoz köttetett, egy buzogány melléje tétetett, és minden hóhérsuhaneznak megengedetett, hogy a' bűnösre egyet üssön; ezen alkalmat aztán sok fanatikus használta kinlató kedvének gyakorlására, míg a' bűnös legfájdalmasabb halállal kimult. Így divatozott a' megcsönkítés is, mielőt az apa- vagy anyagyilkosnak feje vétetett volna, annak elébb jobb keze vágatott el. Még iszonyatosabb volt 1767 egy *Damiens* nevezetűnek elvesztése, ki az akkori királyt XV Lajost meg akarta ölni. Ezen minden esetre kárhuzatos vétkes felett azon kegyetlen ítélet mondatott, hogy lovak által szaggattassék el; 's ez végre is hajtattott. A' bűnösnek kezeire 's lábaira bőr bilincsek kötötzetének, 's minden tagjához két ló fogatott. A' lovaknak majd egyike majd másika hajtattván, a' kín meghosszabbított, úgy hogy csak fél óra mulva volt elszaggatva az ember. Sok

ezeren nézték ezt, 's még helybenhagyólag taposoltak.

Nagy gondolat volt tehát az, hogy a' nemzeti gyülekezet, a' francia lázadásnak első szakában (mellyben oly sok jó reménytetett, de még eddig oly kevés valósult) már azon javallatot vitatá, hogy a' halálos büntetés egyáltalában eltörültsék. Ezt azonban kivinni nem lehetett; hanem 1790 a' legegyszerűbb, rövidebb és bizonyosabb nemű elvesztés határozatott minden időre, 's egy műszer által leendő lefejezésnek kitalálására felszólítás eresztetett ki. Mindenféle javallatok, minták és tervek küldettek be, mellyek közül egy *Guillotin* nevű orvosé legezédirányosabbnak találtatott. Hamar és bizonyosan, a' nélkül hogy a' hohérnak talán reszkető keze meghosszithatná a' kínokat, választja el egy fejsze a' fejet a' deréktől. A' feltaláló azon buvában halt meg, hogy találmányával visszaéltek.

Jó elvek' fontos befolyása.

Az ember minden elv nélkül hasonlít a' gyenge nádhoz, mellyet a' szél ide 's tova hajtogat; mások nem bizakodhatnak reá, minthogy önnön magában sincs elég bizodalma; de az elvek jók és dicséretesek, a' helyesnek és hasznosnak gyakorlatát tárgyazók, az emberek' becsülését előmozdítók, 's mindenkinek javára czélzók legyenek. Csak oly elvek becsültetik az embert és használnak neki. Ifjuságától kezdve azon kell igyekeznie, hogy olyanokat válasszon kiki magának akarátja' sinormértékeül; mert csak akkor dísze az ember az emberiségnek, akkor mozdítja elő maga és mások' boldogságát.

Az idővel gazdálkodást 's annak bölcsen használatát elvvé tegye az ember magának. Ki már estve megfontolja, mit fog másnap tenni és miesoda rendel végzendi dolgait, megkönyíti magának foglalatosságát, örömmel és szerencsésen viszi azokat véghez, 's mint becsületes emberhez illik, mindig megfelel kötelességének. Ifjuságától kezdve szánja el az ember magát valami hasznosnak tanulására, igyekezik mindig annak tökélyére, hogy ügyes le-

hessen benne, miáltal nemcsak a' kezdett munka szerencsésen és díszesen végrehajtatik, hanem a' munkálódóban minden előmenetelre tudományában, mesterségében és keresetében igen nagy fogékonyság tápláltatik. Soha sem tanul ki az ember; tudományunk mint cselekvésünk hiányos dolog. Sokat lehet jobbitani, sokat célirányosabbá tenni. Ki az emberek' cselekvéseit szorgosan vizsgálja, nem sokára átlátja, hogy csaknem minden nagyobb tökélyre várakozik, 's a' legtöbb dolgot célirányosabban lehetne végezni.

Ki erősen felteszi magában, hogy kötelességét minden körülmények között lelkiismeretesen betöltendi, erős karakterüségét szerez magának, 's az életnek minden viharaiából szerencsésen kivergődik; az ég felé tekint 's onnan vigasztalást merít, a' jó lelkiismeret pedig bátorságot 's erőt ihlel belé, hogy semmi akadálytól nem iszonyodik.

Meggondolva bánni mindennel, változhatatlan életmaxima legyen; ha ehez ifjuságunktól fogva szoktatjuk magunkat, az emberi kedvetlenség' gunymosolyát 's a' dolgok' irigyes sorsát meghódítjuk; mint erősek állunk zivatarban, 's bátorsággal és állhatattal végre az óhajtott célnál találjuk magunkat.

N a p l ó.

Augustus' 16-ka nevezetes nap honi évkönyveinkben: ugyan is 1685. *Károly* lotharingiai herceg, koronás Urunk' hős eldődje, eltörli *Ersek Ujvárnál* a' 60,000-ból álló hadseregét *Sajlán Ibrahim*-nak. Az ellenségnek nagyobb része levágotott; mind a' posvány melletti, mind az *Esztergomnál* felüttetett nagyobb tábor a' győzők' zsákmányává lón 50 zászlóval, 25 álgyuval, 10,000 kényelmesen bútorozott sátorral és iszonyu mennyiségű fegyverrel, ruházattal, lovakkal, élelemmel és hadiszerrrel együtt. Bajnok *Pálffy Pál* lovagjaival jókor rohanván elő, fordítá meg

leginbább a' már kétes napnak szerencsésjét. — 32 évvel később elválasztó diadalmat vívott ki a' szabaudiai herceg *Eugen Belgrád*-nál, *Pálffy János'* huszárjai öt órai véres küzdés után visszavervén a' muzulmán lovaságot. Harmad napra elfoglalja *Belgrádot*, és nyomban *Szemendriát*, *Szabácsot*, *Orsovát*, *Mehadiát* és *Szervíának* felét, meggazdagítván ez által a' királyi hadtárt 668 álgyuval, 106 morszárral, 600 érczből öntött és 20,000 közönséges álgyugolyóval, 600 hordó puskaporról, 3000 drágaságokkal és bútorral megrakott kocsival, 59 zászlóval és 9 lófarkal; az elfoglalt marhá'k száma oly nagy vala, hogy egy ezüst forintot három tevére lehetne vásárolni.

Augustus' 17-kén 1786. meghalt a' nagy porosz király II *Fridrik*. — 1812. *Napoleon* visszaveri az oroszokat *Szmolenszknél*, *Barclay de Tolly* vezérlete alatt.

— 18-kán 1813. Felséges Urunk' összejövele a' muszka császárral és porosz királlyal *Prágában*, *Európa'* megsza badítása végett.

— 19-kén 1691. Nagy útközet *Szalánkemen-nél*; a' királyi hadsereg *Lajos badeni herceg* alatt diadalmaskodik *Kiupírli Musztafán*, ki maga is, feje lövetvén, elesik. — 1796. *Károly* főherceg megveri *Jourdant Emmendingen-nél*.

— 20-kán 1823. a' görögök *Markos Bozaris'* vezérlete alatt éjente meglepik a' *skutari* bassa *Dseladi bey'* táborát; a' kegyetlen mérszárlás közt halálosan megsebesítvén a' görög vezér, *Miszolungiban* meghal.

— 21-kén 1810. *Bernadotte*, pontecorvói herceg, a' svéd országrandek által egyhanguan trónörökösnek választatik.

— 22-kén 1628. *Wallenstein* megveri a' dán királyt IV *Krisztiánt Wolgastnál*. — 1227. meghal *Csingisz* kán, a' legnagyobb hódító és országpusztító.

POZSONYBAN,

l'fj. Schmid Antal' betűjével és költségén.